

Výskyt turpana hnědého (*Melanitta fusca*) na nádrži Želivka v letech 1998–2006

Occurrence of the Velvet Scoter (Melanitta fusca) on the Želivka dam reservoir during the period 1998–2006

Michal Kavka⁽¹⁾ & Jan Křivský⁽²⁾

⁽¹⁾ Pobřežní 53, 284 01 Kutná Hora; email: numenius@seznam.cz

⁽²⁾ Lužanská 274, 285 09 Kácov; email: krivsky@seznam.cz

Turpan hnědý je severská potápivá kachna střední velikosti. Má holarktický typ rozšíření. Hnízdí na mořském pobřeží a na velkých jezerech a řekách v severských jehličnatých lesích od Norska přes Rusko a Kamčatku až do Kanady. Je to tažná kachna, severoevropská populace zimuje převážně na pobřeží Atlantického oceánu (po 30° s. š.), na Baltském a Severním moři, výjimečně až ve Středomoří. V malém počtu se objevuje pravidelně rovněž i ve vnitrozemí střední Evropy. U nás se vyskytuje každoročně na průtahu i v zimě, od října do dubna, s maximem v listopadu až prosinci. Jen vzácně přezimuje. Zpravidla se objevuje jednotlivě, největší hejno tvořilo 30 jedinců (ŽDÁREK 1987, HUDEC 1994, BEJČEK *et al.* 1995).

Tato práce se zabývá výskytem turpanů hnědých na nádrži Želivka.

Údolní nádrž Želivka (zvaná též Švihov), vybudovaná na stejnojmenné řece, má rozlohu 1 432 ha a je největší vodárenskou nádrží nejen v České republice, ale i ve střední Evropě. Rozprostírá se na území krajů Středočeského a Vysočina a zasahuje svou rozlohou do území bývalých okresů Benešov, Kutná Hora, Pelhřimov a Havlíčkův Brod. Přehradní jezero má délku vzdutí 38 km. Nadmořská výška je 375 m.

Lokalita je ornitologicky sledována od roku 1996, v období listopad–březen byla do roku 2001 kontrolována alespoň 1x týdně (Vnouček *in verb.*), v letech 2002–2006 v období říjen–duben pravidelně 2–3x týdně (Vondráček *in verb.*). Vodní ptáci byli v období tahu a v zimě kontrolováni zejména na dvou místech nádrže, kde šířka volné hladiny činí cca 1,5 km. Tato místa byla vybrána s ohledem na dřívější zkušenost s rozmístěním ptáků na nádrži (Vnouček *in verb.*). První místo se nachází nad hrází vodního díla u obce Onšovec (kvadrát 6256, 49°43'N 15°06'E), druhé pak u obce Střítež (kvadrát 6356 a 6357, 49°40'N 15°10'E).

Především v zimních měsících, zejména v období kdy zamrzají jiné stojaté vody v blízkém i vzdálenějším okolí, je nádrž významným shromaždištěm vodního ptactva. To se v tuto dobu koncentruje v prostoru u hráze, kde má přehrada hloubku cca 50 m a voda tady zamrzá jen při delších silných mrazech. Obvykle zde zůstávají oka s volnou hladinou a na nich se vodní ptáci soustředí i v období tuhých mrazů. Obě zmiňované lokality jsme při každé kontrole navštívili ve stejný den ihned po sobě, čímž se snížila možnost opakovaně započítat identické jedince při jejich případném přeletu z jednoho kontrolovaného místa na druhé.

Turpan hnědý byl na nádrži Želivka v letech 1998–2006 zastížen celkem 32krát (tab. 1). Pravidelně se objevoval na podzimním tahu, tj. v období listopad–prosinec, v letech 2002, 2004 a 2006 byl pozorován v první listopadové dekádě, nejčasnější pozorování připadlo na 7.11.2006. Tato data odpovídají údajům z literatury (ŽDÁREK 1987, HUDEC 1994, BEJČEK *et al.* 1995). Na jarním tahu, tj. v období březen–duben, byl zaznamenán v letech 2002, 2003 a 2005. Pozoruhodný je výskyt 2 ex. dne 29.4.2002, pozdější údaj o výskytu na jarním tahu v ČR pochází jen z nádrže Rozkoš, kde dne 1.5.1986 byly zastíženy 3 ex. (ŽDÁREK 1987). Lednová, resp. únorová data z let 1998, 2004, 2005 a 2006 dokládají zimování uvedeného druhu v počtu 1–4 ex. Obdobné údaje o počtech zimujících ptáků jsou uvedeny z nádrže Rozkoš i jiných částí ČR, celkový počet u nás každoročně zimujících ptáků lze stanovit na 8–20 ex. (ŽDÁREK 1987, BEJČEK *et al.* 1995). Drtivá většina pozorování se týká ptáků vzhledu samic či juv. jedinců (v terénu jsme nerozlišovali), v letech 1999, 2002, 2003 a 2006 byli pozorováni také samci. Obvykle byli pozorováni jen jednotliví jedinci či malá hejtnka do 4 ex., max. počet 14 ex. byl zaznamenán 10.12.2005. Údaje o vyšších počtech pozorovaných ptáků pocházejí jen z nádrže Rozkoš (17 a 30 ex.; ŽDÁREK 1987), z rybníku Šumvald (21 ex.; VAVŘÍK 1995) a z řeky Vltava v Praze (15 ex.; HEYROVSKÝ 1994). Pouze jediné pozorování turpanů hnědých na nádrži Želivka je doloženo z jiného místa než dvou uvedených lokalit, a sice od obce Zahradka (kvadrát 6357; VAŠÁK *et al.* 2006). Turpan hnědý byl na nádrži Želivka zastížen ve sledovaném období celkem v osmi letech, tj. téměř pravidelně v každém roce. K dalším místům v ČR s pravidelným výskytem tohoto druhu patří kromě středních Čech i lokality na jižní a střední Moravě, v Poodří, nádrž Rozkoš aj. (ŽDÁREK 1987, BEJČEK *et al.* 1995). Např. na nádrži Rozkoš byl za 20 let sledování zaznamenán v 11 letech (ŽDÁREK 1987).

Souhrn

V článku popisujeme výskyt turpana hnědého (*Melanitta fusca*) na nádrži Želivka (střední/východní Čechy) v letech 1998–2006. Turpan hnědý se zde pravidelně objevoval na podzimním tahu, tj. v období listopad–prosinec, nejčasněji byl zjištěn 7.11.2006. Na jarním tahu, tj. v období březen–duben, byl zaznamenán v letech 2002, 2003 a 2005, nejpozději byl pozorován 29.4.2002. Zimování 1–4 ex. bylo prokázáno v letech 1998, 2004, 2005 a 2006. Obvykle byli pozorováni jen jednotliví jedinci či malá hejtnka do 4 ex., max. počet 14 ex. byl zaznamenán 10.12.2005. Nejčastěji byli pozorováni samice a mládí jedinci.

Summary

Here we describe the occurrence of the Velvet Scoter (*Melanitta fusca*) on the Želivka dam reservoir during the period 1998–2006 (Central and Eastern Bohemia, altitude 375 m, coordinates of the Onšovec locality 49°43' N 15°06' E). This species was recorded regularly in the period of autumn migration from November to December, with the earliest record on the 7th November 2006. During the period of spring migration from March to April, Scoters were observed in 2002, 2003 and 2005, with the latest record on the 29th April 2002. Wintering of 1–4 individuals was recorded in the years 1998, 2004, 2005 and 2006. Single individuals or small flocks up to four individuals were usually registered; the largest flock of 14 ex. was recorded on the 10th December 2005. Mostly female or juvenile individuals have been registered so far.

Poděkování

Za poskytnuté údaje a cenné připomínky děkujeme V. Beranovi, R. Hamplovi, P. Procházce, M. Truhlářovi, R. Váňovi, M. Vnoučkovi, Z. Vondráčkovi a anonymním recenzentům.

Literatura

- BEJČEK K., ŠŤASTNÝ K. & HUDEC K. 1995: Atlas zimního rozšíření ptáků v České republice 1982–1985. *H&H, Jinočany*.
- HEYROVSKÝ D. 1994: Turpan hnědý (*Melanitta fusca*). In: MUSIL P. (ed.): Ornitologická pozorování (1980–92). *Zprávy ČSO 38: 50–57*.
- HUDEC K. (ed.) 1994: Fauna ČR a SR. Ptáci 1. *Academia, Praha*.
- VASÁK P. (ed.) 2006: Ptáci Podblanicka. *ČSOP Vlašim a Muzeum Podblanicka, Vlašim*.
- VAVŘÍK M. 1996: Turpan hnědý (*Melanitta fusca*). In: ŠIMEK J. & BRANDL P. (eds): Faunistická pozorování v České republice v roce 1995. *Zprávy ČSO 42: 46–56*.
- ŽDÁREK P. 1987: Ptactvo údolní nádrže Rozkoš. *Sborník Východočeské pobočky ČSO 9: 1–102*.

+ foto v barevné příloze

ISBN 978-80-86046-95-2

Tab. 1: Přehled pozorování turpana hnědého (*Melanitta fusca*) na nádrži Želivka v letech 1998–2006.

Tab. 1: Records of the Velvet Scoter (Melanitta fusca) on the Želivka dam reservoir in the years 1998–2006.

Datum / Date	Počet jedinců a pohlaví / Number and sex	Místo pozorování / Locality
1.–18.1.1998	3 F/juv.	Onšovec
15.11.1999	2 M	Zahrádka
29.11.–22.12.2001	2 F/juv.	Onšovec
3.1.2002	3 F/juv.	Onšovec
29.4.2002	2 ex.	
8.11.–1.12.2002	1 M, 3 F/juv.	Onšovec
10.–26.4.2003	1 M, 1 F/juv.	Onšovec
13.–17.12.2003	2 F/juv.	Onšovec
21.–28.12.2003	4 F/juv.	Onšovec 2 ex., Střítež 2 ex.
2.–11.1.2004	2 F/juv.	Onšovec
18.1.2004	4 F/juv.	Onšovec
9.–12.11.2004	1 F/juv.	Střítež
21.–26.11.2004	2 F/juv.	Onšovec
2.–25.12.2004	7 F/juv.	Onšovec 3 ex., Střítež 4 ex.
8.–16.1.2005	1 F/juv.	Onšovec
23.–27.1.2005	2 F/juv.	Onšovec
28.1.2005	3 F/juv.	Onšovec 2 ex., Střítež 1 ex.
29.1.–13.2.2005	2 F/juv.	Onšovec
20.2.2005	1 F/juv.	Onšovec
20.–26.3.2005	1 F/juv.	Onšovec
27.11.2005	1 F/juv.	Střítež
10.12.2005	14 F/juv.	Střítež
23.12.2005	4 F/juv.	Onšovec 2 ex., Střítež 2 ex.
8.1.2006	1 M, 3 F/juv.	Onšovec 1 M, Střítež 3 F/juv.
15.1.2006	3 F/juv.	Střítež
22.1.2006	2 F/juv.	Střítež
7.–26.11.2006	7 F/juv.	Onšovec
1.–2.12.2006	10 F/juv.	Onšovec
9.–10.12.2006	4 F/juv.	Onšovec
16.–17.12.2006	2 F/juv.	Onšovec
26.12.2006	8 F/juv.	Onšovec 6 ex., Střítež 2 ex.
28.–30.12.2006	12 F/juv.	Onšovec